

Perspektiva

Josef Duben

2022

Perspektiva

Josef Duben

2022

První vydání. K dostání mailem přímo od autora, tedy ode mě: dubenjsf@gmail.com. Komu se knížka líbila, má volnou ruku ji poslat dál, tedy ji mohou takto obdržet i další čtenáři, „z druhé ruky“. A ke stažení je například také na www.hoax.cz.

Tato knížka je již má patnáctá, sedmá však, která vychází pouze v této „pdf“ podobě.

La Prospettiva

Šli jsme, tedy spíše jsme se trochu loudali městem, a nejsem si nyní jist, zda se mi to nakonec nezdálo, protože mi chvílemi připadalo, že to bylo částečně v Praze na Vinohradech, na západním svahu Riegerových sadů, a když jsem přimhouřil oči, zdálo se mi zase, že trochu klopýtám okolo opuštěných jeskynních obydlí Matery v jihoitalské Basilicatě. Trochu šikmé paprsky sluneční zalévaly údolí takový zvláštním jasem, že nám přišlo, jako kdyby celé město do určité výše halila mlha. Blížil se podzim a jistě to byla mlha, a slunce ještě nebylo úplně nízko. Z akátů rostoucích z chodníku občas spadl zlatý lístek. Z mlžného příkrovu vystupovaly věže nebo skalnatý útes, ve kterém byl vytesaný kostel.

- Co je skutečné a co se jen tváří jako skutečnost? Co doopravdy vidíme, tam a tam? - Ukazují Štěpánovi do širokého údolí.

- Jo, to je otázka, co si myslíme, že vidíme, to záleží na vzdálenosti od pozorovaného, na odstupu divákově, i na perspektivě. Znáš to, jak deklamuje profesor ve Felliniho Amacordu... *la pros-pettiva*, přičemž rázuje po třídě, že? Ovšem my vnímáme perspektivu tak, že velké, které je vzadu, zdá se být malým, a malé v prvním plánu je zdánlivě velkým. Jenže malíři ikon, dobře si toho vědomi, malovali důležité figury i vzadu velké, čili pracovali s takovou *duchovní perspektivou*, totiž malovali to, co je veliké, veliké, a to bez ohledu, kde to stojí. Tedy Bůh je velký vpředu i vzadu, však je také všudypřítomný a nějakému deskriptivnímu zobrazení se vzpírá. - odpovídá Štěpán.

- Jsme tedy závislí na zobrazení či na vlastních dojmech? Čeho se chytit? Dojmu, zjevení? Kolik je vykladačů a rádo by proroků? Náboženský pohled je dnes postrádán a zároveň jaksi intuitivně vyhledáván. Ale pozor, hlavně aby to bylo bez nějakých povinností, závazků, totiž, aby to nebolelo.

- Mně se vybavuje píseň „La Prospettiva Di Me“ Laury Pausini... „*nezávislost to je moje perspektiva!*“ (https://www.youtube.com/watch?v=aS_b_mqeJ2U) Nezávislostí se dnes rozumí, podobně jako v této písni, osvobození od minulosti, od zvyků, od dosavadních kontaktů, vztahů. Ovšem úplná nezávislost i setrvalé osvobození, to není možné. Sice se to může na čas jaksi povést, co ale potom? Pak si maně vzpomeneš na evangelistu Matouše... *Když nečistý duch vyjde z člověka, bloudí po pustých místech a hledá odpočínutí, ale nenalézá. Tu řekne: „Vrátím se do svého domu, odkud jsem vyšel.“ Přijde a nalezne jej prázdný, vyčištěný a uklizený. Tu jde a přivede s sebou sedm jiných duchů, horších, než je sám, vejdou a bydlí tam; a konce toho člověka jsou horší než začátky. Tak bude i s tímto zlým pokolením...* To je varování platící dosud, že?

- Hm, Štěpáne, chceš říci: Pozor na prázdnotu, která po osvobození může být znovu naplněna. Ale pozor na to, čím? Ano?

Odpovědí mi byl úsměv.

Na dohled od hradu

Na vršku za městečkem stejného jména, jako hrad na konci hřebene vystupujícího z krajiny, stojí starý dům, spíš domek, tedy domek s ateliérem a v něm žije malíř. Dozvídám se, že malíř je vystudovaným architektem. Naivně se ptám, co postavil. A David, ano, tak se jmenuje, mi odpovídá:

- Tenhle dům.

- Tenhle dům? Vždyť je starý, starobylý,... a rozhlížím se po kamenných neomítnutých zdech, které jsou stejné jako u domů v okolí.

David se zasměje:

- No, přesněji, já jsem jej dostavěl... Byl to domek takový chudý, snad zde sídlil nějaký pastýř. Podívej, támhle jsou takové na sucho stavěné zídky, ohraňovaly zřejmě výběh pro ovce. Branku do stráně, kde se dnes zase pasou ovce, jsem zachoval...

Sedíme v zapadajícím slunci. Známe se už, pravda, nějakou dobu, tedy poznali jsme se, když jsem tudy šel hledaje jinou cestu ke hradu a spatřil jsem malíře, an onen hrad jistě už po mocté maloval. Nyní popíjíme merlot a hledíme, kam jinam, než ku hradu. Do sklenky mi vlétla muška, prsteníkem ji vylovím a oba sledujeme, jak se mi plazí s mokřými křídélky vzhůru na zápěstí...

- Tak to je i s námi, něco nás přitahuje, neodolatelně láká, okusíme a začneme se topit. A hle, pomocná ruka, o které víme, a ve kterou doufáme, nám pomůže ven. Křídla oschnou. A můžeme to zkusit znovu. Ale ne každý. Na rozdíl od mušky má člověk rozum a může se poučit.

Po trávníku před námi se prochází párek špačků a dobývá ze země housenky osenic. Jak se těm špačkům v zapadajícím slunci třpytí peří. Jako kdyby byli kovoví. Je jaro, je to jejich svatební šat.

- Tak se jistě leskla zbroj rytířů blížících se ku hradu.

Takové vedeme řeči, když náhle zabzučí něco černého lesklého. Až se leknu.

- To je včela drvodělka. Je to samotářská včela, která je u nás domovem až v posledních letech, jako třeba pavouk křížák pruhovaný, který je zbarvený podobně jako vosy. U nás se vyskytuje v Českém krasu, to je kousek odsud, a viděl jsem ho už i zde, s tím jeho pěkným hnízdem v keříku pelyňku brotánu, ten mám tamhle u zdi, vidíš? Přece jen nějaké to oteplování, aspoň přes léto, je patrné, drvodělka a tenhle křížák jsou toho důkazem. No a až pokvetou wistárie tamhle na pergole, to musíš přijít, tu mají drvodělky rády!

Tady na výhledu, kam nedoléhá hluk nedaleké dálnice, ani zvuky ze silničky krouťící se pod hradem, kde se člověk ocitá v jiném světě, nabývá dojmu, že je opravdu součástí kosmu. Obloha je s přibývajícím večerem tak blízko, dotýká se hřebene, hrad najednou zmizí a na pozorovatele nalehne nebeská klenba se všemi hvězdami, planetami, a posléze z východu se vynořujícím Měsícem. Ten tedy máme kousek po straně, za domem. Najednou cítíme, že racionalita tohoto světa je trochu umělým konstruktem...

- Přes den jsem racionální a vše si dovedu vysvětlit. Za večera, jako je tento, cítím, jak na mě Kosmos doléhá a náhle je mi jasné, že tvary, které vidím za dne najednou pozbývají perspektivu a ta se mění, ve světle Měsíce je najednou všechno jinak. O světle komety nemluvím, tu jsem neviděl, a možná i ve světle konjunkce některých nebeských těles je to také najednou všechno jiné...

- Konjunkce?

- To je zdánlivé setkání oněch svítlen na Nebi, které tam Stvořitel umístil. Jenže my už, na rozdíl od dávných astronomů víme, že jsou ty hvězdy ve skutečnosti ohromně vzdálené, jen nám se to jeví, že se k sobě přibližují. Jako kdybys pozoroval tamhle běžícího zajíce a za ním na kraji pastviny vycházejícího srnce. Jsou jakoby u sebe a přitom je mezi nimi celá louka. Nicméně dávní astronomové z toho vyvozovali, že to pro nás něco může znamenat. A znamená to, že vidíme dva pohybující se živočichy, kteří asi o sobě ani nevědí, a nám se může zdát, že se potkají. A máme z toho radost.

Vzpomenu si na Štěpána a na nebezpečnou prázdnotu, a odpovím:

- Zdánlivé setkání světél v jedné ploše je stejně ošidné jako snaha o zobrazení prostoru, jako sama perspektiva. Možná právě „objevení“ perspektivy a iluzivního malířství v renesanci stálo u kolébky

relativizace všeho. Hodnoty života, hodnoty lásky, hodnoty čehokoli. Všechno se dá zpochybnit. Od takového, dejme tomu už šestnáctého století si člověk nemůže být ničím jistý. Země už přestala být vnímána jako střed sluneční soustavy a ještě ke všemu se tak točí...

- No, trochu jsi to zjednodušil, ale něco na tom asi bude...

A bylo. Na tenhle rozhovor jsem si vzpomněl, když jsem spatřil toho chlapečka s tatínkem a maminkou. Kloučkovi mohlo mu být tak šest, měl asi nového medvídka, a byl z něj tak nadšený. Vyfoť mi méďu, zaprosil chlapeček... a tatínek vyndal foťák. Počkej, neschovávej se za ním, soudila maminka, vůbec tě není vidět. Méďu, méďu, volalo dítě. Ale, měl by ses na něj aspoň podívat, abyste byli na fotce vidět oba, zkusil to tatínek. Méďu, méďu, prosím. Tak budeme mít na fotce méďu, Evo, obrátil se tatínek na ženu. Ale počkej, stoupni si trochu doprava, zavelel tatínek, všiml si totiž, že stojí prakticky před výlohou lékárny, a že se v ní zrcadlí. Trochu vzal záběr do široka, takže ano, byl tam méďa, ale i klouček ze strany. Mrknul na maminku... a máme je oba!

Chvilka, kterou snímek zachytil už je sice pryč, ale dokud fotografie nebo negativ nebo digitální záznam nebudou zničeny, lze ji přivolat. A možná i vyvolat jakousi emoci blízkou té původní. Připomíná mi to pitvu...

Když začínám formulovat následující podobenství, říkám ženě, že titulek bude: „V márnici“, opáčila: „To bude jistě něco veselého.“

V márnici...

Ve stěně je řada zřejmě nerezových dvířek, která jsou očíslovaná. Při bližším pohledu je jasné, že to jsou chladicí boxy. U stropu deskové svítidlo šíří bílomodré mrtvolné světlo. Světlo života lze očekávat na „Druhém břehu“. Takové trochu podobné, ale mírně skomírající, je v koutě u okna u stolu s lampičkou se zeleným stínítkem, kterou si patolog Martin, přesněji by bylo vhodnější říci soudní lékař, v návalu marnotratnosti koupil ve starožitnictví. Zrovna si svítil na svačinu. Dnes si opět, už pokolikáté, ověřil, jak se to má s orgány člověka, který žil dobrý život. A naopak. Zdá se, že by to bylo možné zevšeobecnit. Formulovat aspoň teorii: *Úvaha o růžových orgánech a růžovém životě*. Ale to nevypadá moc odborně a v Patologických rozhledech by to otiskli tak leda na Apríla. Tak jinak:

Cavum abdominis jako obraz lidského života

Uvažovat o životě při provádění pitvy je logické, byť se to může zdát trochu post festum. Kdepak, ne po pohřbu (post festum), ale ještě před, a to je opravdu na místě.

Pomineme-li právní úpravu stanovující podmínky, za jakých lze provádět pitvu zemřelého, nebo podmínky, za kterých je to povinné, můžeme se soustředit na samotný akt, kdy odpovědný

pracovník, patolog, bere do ruky pitevní skalpel a otevře cavum abdominis, čili břišní dutinu. Co uvidí? Podkoží, různé povázky, blány, bránici, až pak lze spatřit útroby...

Mohu bilancovat, za už víc než deset let práce soudního lékaře jsem měl na stole pěkných pár stovek kadáverů. To budu muset ještě přesně spočítat. Budu hovořit o lidech dospělých, ty také ještě přepočtu. Proč? Proto, že u nich mohu podle orgánů, podle stavu orgánů, usoudit na to, jaký život vedli.

Jsem přesvědčen, že u 90 % poznám, zda dotyčný žil spokojený a šťastný život. Konečně jsme u toho. Jaké základní jevy lze na útrobach, tj. vnitřních orgánech spatřit a vyhodnotit. Stručně: orgány uvolněně uložené, hladké, v závislosti na době od úmrtí úměrně růžové. Játra mírně zatvrdlá. Tak takhle vypadají útroby šťastného člověka.

A kdo žil život nešťastný, nespokojený, takový utrpený? Jeho orgány bývají bledé, takové sražené, až scvrklé.

Přemýšlím... tak asi takhle bych to viděl. Ne psát moc dlouhé pojednání, neviděl bych to na vyložení odbornou práci. Spíš poznatek, črtu, vše doložené trochou statistiky. Povím to na zkoušku zítra Alešovi na naší pravidelné schůzce v golfovém klubu, schválně, co tomu řekne on.

Martin se s Alešem potkal ve zmíněné restauraci, ne proto, že by byli milovníky či hráči tohoto, Martin by řekl, malebného sportu. Ale proto, že tu dobře vaří, a pití mají taktéž vynikající.

- Tak, co tomu Aleši říkáš? Podle mě to je jasné. Kdo se nedovede uvolnit a baží za každou cenu po úspěchu a kariéře, a nemusí jít jen o peníze a politiku, tak ten má prostě orgány také takové scvrklé a bledé.

- Vážně to tak vidíš? A dalo by se to statisticky dokázat?

- Myslím, že docela dobře dalo. No, a ty máš určitě orgány pěkné uvolněné, růžové. Ovšem mluvíme o tom, jak se život jeví nám, na této straně, i když si myslím, že i na Onom světě bude oceněno umění žít a nečinit násilí ani sobě. Co jiného by znamenalo... „Měj rád bližního svého jako sám sebe“?

Hm, Alešovi to tedy nebylo divné. Večer si pak Martin vzpomněl na svou první pitvu. Ano, je to už dlouho. Bylo to, když se rozkoukával, hned v prvním semestru.. Tehdy to pro něj byl docela šok, protože za úkol měl stáhnout mrtvého z kůže, nečekala jej, jak slýchal, nejdřív pitva ruky nebo nohy. Tehdy o nějaké extra lásce k bližnímu nepřemýšlel, prostě měl rád lidi a chtěl být užitečný. A v tom na prkně, tedy na pitevním stole, už viděl jen schránku, ze které člověk vystoupil, tedy to, co jej činilo člověkem. Duše, energie, elan vital... A dnes vidí, jak po něm přece jen nějaké stopy zůstaly, jako poselství... takhle žij, abys po smrti potěšil i patologa a posléze se ti dobře vedlo.... Tam...

Je to paradoxní, říká si: Já, který jsem chtěl léčit a uzdravovat, sleduji se skalpelem v ruce třeba neúspěchy léčení svých kolegů. Poznávám příčinu, tedy poslední příčinu, proč život vyprchal a jak rychle. Možná to ode mě bylo alibistické. Nechtěl jsem se vyhnout tomu, co dnes doktory tak frustruje? Cítit vinu, že pacient umřel, byť mu bylo přes 90? Ale přece jen mohu občas jako patolog, tedy přesněji soudní lékař v rámci soudní pitvy, přispět k dopadení násilníka, ne? Ale co když šlo o nešťastnou shodu okolností, nemluvě o tom, že mrtvý si svým počínáním o usmrcení jaksi koledoval? I zde je důvod k frustraci. Je to problém s pojmenováním viděného či tak nějak dostupnými poznávacími metodami zjištěného. Myslí si i ostatní totéž, co já? Řeknu například, že příčinou smrti bylo aneurysma, čili prasknutí osrdečníku, a už to je důvodem pro spekulace, zda to nebylo následkem hrubého útoku na krajinu srdeční, třeba že dotyčného někdo kopl do žeber... A bylo tomu tak?

Nejsou ale tyto úvahy jen jakousi hrou? Ovšem Ludwig Wittgenstein by řekl, ostatně to napsal: „*Co to znamená vědět, co je hra? Co to znamená, vědět to – a ne být schopen to říci? Je toto vědění jakýmsi ekvivalentem nějaké nevyslovené definice? Takže, kdyby ta byla vyslovena, mohl bych ji uznat za výraz mého vědění?*“.... V knize Filosofická zkoumání. Zkusím to jinak, neřeknu, že vím, že nic nevím, to není pravda, něco vím, a to, že život má smysl. Kdyby jej neměl, tak by nebyl důvod pro jeho existenci. Logika? I když je mi jasné, že by o tom se mnou někdo diskutoval, třeba Aleš zrovna. Že ví o jednom, jehož život je nesmyslný. Ale myslet si, že je marný, to je zase otázka vhledu i pohledu a výhledu, ve skutečnosti perspektivy.

Martin píše Štěpánovi

Milý Štěpáne, vybavuji si, jak jsi mi říkal oněhdy, čeho jste se s Josefem dotkli procházejíce se nad městem: nezávislosti a prázdnoty, a já si říkám, že nezávislost souvisí s touhou po svobodě a prázdnota s nedostatkem naplnění.

Setkávám se s obojím při své práci, pociťuji s jistým uspokojením, že jsem živý a připadám si na mrtvém těle před sebou na pitevním stole nezávislý. Zamyslím-li se, úplně tomu tak není. Nebylo-li by každý týden aspoň jedno mrtvé tělo, byl bych bez práce a musel bych se přeorientovat na kuchání živých, tedy na chirurga. Hm, ale to by se mi ale moc nechtělo. Pocit prázdnoty nepociťuji, a po nějakém osvobození vlastně netoužím, protože když si položím otázku od čeho, sám si odpovím, že nevím, od čeho bych si přál osvobodit. Tudíž nedostatkem naplnění nestrádám. Nabízí se otázka, zdali jsem šťasten? A pak další, co že je to ono štěstí? Štěstí dočasné, to ano, ale trvalé? A toho se dotýkám právě při své práci.

Byl dotyčný, co dosud leží přikrytý na pitevním stole, v životě šťastný? Mohu poznat, zda žil spokojený život, a to znamená, že mohl být šťastný. To ano. Ale na sto procent? Ostatně se vrátím k otázce, co to je štěstí. Když se potopí parník, tak o štěstí hovoří ti, kdo byli zachráněni. Ale stálo by za to sledovat osudy zachráněných a třeba bychom se dostali k tomu, že ti zahynuli o několik let později za horších okolností, třeba v zákopech Velké války... Neměli spíš štěstí ti, kteří válečného

strádání byli ušetřeni? Opustím raději štěstí... Záleží na pohledu okamžitém, na okolnostech, odstupu, na perspektivě.

Ovšem, když takhle uvažuji, nabízí se, člověče, tolik příměrů. A každý je zatížen chybou nedokonalého poznání, ano, i odstupu, perspektivy, totiž nejen to, co je stejně významné ale dál od pozorovatele, i od toho, kdo onu věc zažil se jeví jednak menší, jednak méně významné. Ale ze zkušenosti vím, že i to nyní velké se časem „zmenší“, a dokonce i s předchozími zážitky se přiblíží, až se smísí, a obtížné se pak oddělí. Víím ale, že jediné tak je možné se vyrovnat s minulostí. Kdo to nedokáže, zažívá stále traumata z minulosti, protože pomyslnému vzdálení se nevěří. Ale nemá nakonec pravdu? Minulé a vzdálené ve skutečnosti menší není, jen díky „perspektivě“ se dá s minulostí žít a přežít ji.

Uf, to jsem se trochu vzdálil tomu, co jsem ti hlavně chtěl sdělit, že poznání zde, i to mé, je zatíženo chybou, a to tou, že poznávám já, a jiný poznává zase zatížen sám sebou a tudíž může být obtížné se vlastně na pozorovaném a zažívaném domluvit, neb pod stejnými pojmy každý myslíme trochu něco jiného. A to si uvědomoval zřejmě Ludwig Wittgenstein, zrovna se jím totiž zabývám, když uvažoval o tom, že naděje, že se filosofií k něčemu dobereme, vážne již na filosofických otázkách, čili filosofickém tázání. A jeho řečové hry jsou jistou úlitbou této jazykové a pojmové nedostatečnosti. Co s tím? Myslím si, že blízko k Wittgensteinovi má Italo Calvino, někde v románu Palomar, snad v té kapitole o kosím hvízdání, zmiňuje, že mlčení obsahuje něco víc, než je schopen jazyk vyslovit. Ale co jestli je jazyk opravdu oním úběžníkem, k němuž směřuje vše, co existuje? A můj kamarád Petr, se kterým jsme se tohoto tématu dotkli, konstatoval, že jazyk je něco podobného jako geometrie a způsoby zobrazení viděného, přičemž ten úběžník je většinou mimo papír. A jsem zase u perspektivy...

Uvědomuji si, že lze občas zažít zvláštní pocit z nazření, že najednou vím, jak se věci mají, ale téměř vzápětí se díra v mracích uzavře, ale poznání, že To lze vědět, zůstává. Zůstane.

Tak i já při pohledu do útrob pitvaného se najednou usměju, anebo lépe, se také zachvěju. A pak se leknu: Směl jsem? Je mi to dovoleno? A smím to říci? Přijde mi to trochu jako zpovědní tajemství. Neřeknu. Prázdno neexistuje. Existuje jen nedostatek něčeho.

Keltové, lid, který si Hospodin nevyvolil

- Jsou dějiny lineární? Vedou odněkud někam, předvídatelně a srozumitelně? Vycházejí po vložení určitých faktů či jsoucna do různých rovnic přímky, jednoduše řečeno časové osy? Anebo jsou dějiny nelineární, a tudíž nepředvídatelné a na první pohled chaotické? V nelineárních dějích není místo pro intuici. Ale i v nelinearitě lze najít zákonitosti, ale asi tíže, nicméně blíže pravdě. Ovšem, co je to pravda? Tuto otázku si již v dějinách položilo více lidí. Podobně jako onu známou otázku, jestli má vůbec smysl být. Ovšem zde je potřeba se ptát, zda je vůbec možno nebýt. Když už člověk je, může z pohledu lékaře zemřít, tudíž nebýt, ale jeho bytí, existence pokračuje dál, různými formami, jako duše, která odsud mizí a Někam jde, anebo může existovat dál ve vzpomínkách nebo v hudbě, kterou dotyčný složil, nebo v textu, který napsal.

Dita našla svého dědu v náladě dumavé. Jak on s oblibou říká, historickofilosofické. Nejsem žádný děda, jsem děd, to si vždy vymínuje. A Dita to komentuje... „Někdy se ale tváříš jako Vševed,“ a on se potěšeně směje. A pokračuje ve svém dnešním tématu:

- Lidé, lidstvo, národy, etnika, to jsou pojmy v dnešní době přeceňované. Lidé se liší, to ano, jsou černí, bílí, tedy spíš trochu růžoví, snědí více či méně, nažloutlí, oči mají kulaté, nebo zúžené, což způsobuje kožní řasa, takže vypadají, že se stále mhouří. Výhodu tohoto mhouření objevili někteří politici, protože jim tak nelze z očí nic vyčíst. Ale k národům, co chci říci: Když se podíváš na tyto rasy, či různá etnika, jsou na jednu stranu odlišná, ale to podstatné mají společné.

???

- Poznání, že existuje nějaký řád, že život má smysl. Ovšem zde pak jisté rozdíly jsou. Jeden vidí, nebo dnes už spíš viděl, řád v přírodě, Slunce, Měsíc, hvězdy, bouře, blesky, hromy, prameny, divoké lesy, vysoké hory, zemětřesení, moře, mořetřesení.

Mořetřesení?

- No jistě, třese-li se mořské dno v důsledku nějaké tektonické činnosti, posunu zemských desek a podobně, třese se i moře a důsledkem jsou pak obrovské vlny, třeba ty, co zřejmě spláchly Atlantidu. No a ten lid, lid pozemský, si oživil přírodu vílami, skřítky, bohy hromu, moře, hor, a bohem nejvyšším. Tomu bych řekl takové intuitivní náboženství. Pak jsou náboženství zjevená, to znamená, že sám Bůh stvořitel zasáhl, vstoupil na svět a člověka oslovil. Sem patří náboženství národa izraelského, kdy Bůh, Hospodin, promluvil na Abraháma, na Mojžíše, pak ústy proroků, aby pak poslal na svět svého syna Ježíše, který žil nepochopen, byl ukřižován, umřel, pohřben jest a třetího dne vstal z mrtvých, jak to zní v křesťanském Vyznání víry. Ano, mohla by se do zjevených náboženství možná započíst i různá starobylá náboženství asijská, ale ta se posléze ukázala jako lidská díla. Nechci polemizovat o tom, které je lepší, všechna mohou vést kupředu, tudíž z tohoto pohledu jsou dobrá. Podle toho se ostatně dají posuzovat.

- No, dobře, a co ta linearita a nelinearita?

- To jsou, myslím, docela dobré pojmy, ale pro účely našeho zkoumání trochu zavádějící, protože dějiny, a to i náboženství, jsou chvílemi lineární a chvílemi nelineární, a zastávce jednoho i druhého najde argumenty. Ale pěkně to zní, že? Proto jsem tuto úvahu takhle započal, abych tě zaujal!

- No, myslím si, že jsi mě, děde, zase dostal!

- Ale to není všechno, přece jen jsem se v úvahách o národech k něčemu dobral. Víš, o Židech se říká, že jsou vyvoleným národem. A nejen, že se to říká, prostě to tak je, kdo se začte do Bible, do Starého zákona, a ten je opravdu starý, nebo do Nového zákona, najde to tam na mnoha místech. Hospodin se rozhodl zkusit něco udělat s lidstvem, přivést ho k rozumu, moudrosti a poznání. Vytvořil si k tomu právě tuto dost malou skupinu pastevců někde od Eufratu a Tigridu a přivedl ji na

území dnešního Izraele. Zprvu to vycházelo, protože Židům prostřednictvím proroků slíbil, že jim pošle Mesiáše, krále. Jenže když Mesiáše poslal, většina lidu si ho představovala jako světského krále, který je zbaví římské okupace a Izrael posílí. A zklamání vedlo k jeho odmítnutí. Ovšem ukázalo se, že ono duchovní poselství a duchovní království, lásku a spásu pochopili nakonec lépe „barbaři“, jiní národové. Čili Hospodinův „pokus“ má nakonec dobrý konec, ne?

- A co my Češi, přesněji i Moravané a Slezané?

- U nás je zajímavé, jak na nás lze dokumentovat, že ve smyslu národ jsme vážně novodobým konstruktem. Sama to říkáš, abys neurazila: Češi, Moravané, Slezané. Dobrá, mluvíme česky, ale například v USA mluví všichni anglicky a podívej se, jak se odlišují... Takže u nás, v České kotlině jsme na tom, tedy podle mě, tak, že zde žije lid, který má tak bohaté kořeny a takové dědictví snad jako na žádném území jiném. Tedy s výjimkou území pohraničních jako jsou například Alsasko Lotrinsko, italské Tyrolsko, apod.

- Vážně novodobým?

- Novodobým. My nemůžeme nikdy v ničem zůstat pozadu. Když se v době romantismu začaly identifikovat novodobé národy, například roztržité Německo se stávalo velkým, podobně tak Francie, sjednocovala se Itálie, ta až v devatenáctém století, začali i u nás volat vzdělanci po češství. Do té doby byla hlavním pojítkem zemská příslušnost, a nebylo problémem zde mluvit česky, německy, vzdělanci latinsky a desítky tisíc Židů pogermánštělou hebrejštinou, nebo pohebrejšťenou hornoněmčinou, tedy jidiš. Ale pozapomnělo se na jisté dědictví lidu, který zde žil nějakých 500 let před Kristem.

- Hm, to myslíš dnes tak populární Kelty? Nejsi také keltomil?

- Podle mě, a nesměj se mi, jsou Keltové v mnohém velmi sympatičtí. Byl to lid, řekněme etnikum, který se nejspíš zrodil ve střední Evropě, v oblasti okolo Dunaje, na sever, západ i východ, byl to lid domácí a konsolidoval se tak asi na konci doby železné, to je asi kolem roku 600 před Kristem. O Keltech se ví docela málo na to, jakými byli efektivními zemědělci, řemeslníky a válečníky. Asi nejvíc víme od Caesara, který s nimi válčil. A o tom, jak vypadali vypovídá asi víc plastika hlavy Kelta nalezená v Mšeckých Žehrovicích, než římské sousoší „Umírající Gal“. Podobné typy vídáš při cestách naší krajinou. Zrovna jeden takový bydlel v domku navazujícím na první opevnění pod hradem Okoř. Není to ostatně také původně keltský název? A nebylo nebylo původně nějaké keltské obětiště na tom skalisku, kde jsou dnes vidět zbytky gotické kaple v hradní věži? No a ten chlapík se na nás pod hradem šklebival úplně stejně jako ten z Mšeckých Žehrovic, když jsme na něj povykovali z hradní zdi. Ale to jsem trochu odbočil.

No a přestože byl keltský lid tak perspektivní, nebyl Hospodinem vyvolený. Tedy ve smyslu „starozákonním“. Ale i zde, zejména pak v Novém zákoně bylo přislíbeno, jak to zaznamenali evangelisté, ono „vyvolení“ i ostatním tzv. pronárodům, tj. i Keltům, Germánům, Frankům, Iberům, Normanům, Slovanům, jmenuji jen tak namátkou.

- A co to keltské dědictví? Je to ještě něco jiného než Stradonický poklad nebo cystická fibróza?

- Ha, vidíš, co všechno víš! Ale možná nevíš, že právě právě Keltové první hráli fotbal!?

- ???

- No, doložím to. Loni na podzim jsme při amatérském zkoumání krajiny objevili tak dvacet kilometrů vzdušnou čarou od Stradonic hrací míč, tedy spíš kouli, a z okolo se povalujících opracovaných kamenů jsme rekonstruovali branku přesně o průměru jednoho keltského sáhu, což je šest stop. A jak se hrálo? Podle váhy a materiálu soudím, že mohlo jít o hru podobnou té, která je známa ve Francii pod názvem „la soule“ a nebyla to ani tak hra, jako spíš jakési rituální vyrovnání účtů mezi vesnicemi. Skoro by se řeklo jakýsi předchůdce rugby. Mezi dva týmy byl vhozen míč, nejčastěji prasečí měchýř naplněný zemí, a cílem bylo jej do setmění dopravit na nějakou domluvenou metu. Hrálo se na rozsáhlejších územích a v různém terénu, pravidla sice nepovolovala násilí, ale tolerovalo se vyrovnat si účty za celý uplynulý rok. A Keltové, soudí se, byli drsnější než středověcí Evropané, tak i ten „míč“ byl kamenný. A mám to zdokumentované, podívej:

- No dobrá, dobrá, ale můžu to brát s jistou rezervou, že?

- Budiž. Ale kromě památek, které jsou dodnes v krajině patrné, a leckdy i v místních názvech, je zde jisté genetické dědictví. Ovšem já si myslím, že nám, obyvatelům České kotliny, zanechali ještě takový speciální gen, gen přežití. Ovšem za cenu takové, řekněme nelinearity, to jest jisté těžké uchopitelnosti a pochopení duševních pochodů, a pak také zálibu v alkoholu, ano, i v pivu. Což máme podobné s dosud hodně keltskými územími, kterými jsou Irsko, Skotsko, Wales či Bretaň.

- Tak to jsem fakt ráda, že jsme se nakonec k té nelinearitě zase dostali. Chápu to dobře, že mezi nelinearitou a keltskou mlhu lze položit nikoli zamínko rovnosti, ale podobnosti?

- Dito! Nemám co bych dodal. Rád bych keltsky, ale to neumím, ale co abych tě pozval na nějakou dobrou břečku do baru?

- Aaa??

- Břečka byl prý keltský nápoj vyrobený z mízy bříz nebo z vinného moštu, popřípadě to mohlo být mladé pivo. A bar znamenalo původně trám, posléze břevno, na kterém se nalévalo. Ale, jak se tak na tebe dívám, tak by sis dala něco lepšího, vid'?

Dita zná Martina

Dita je absolventkou České zemědělské univerzity, bakalářského a posléze magisterského oboru na katedře chovu hospodářských zvířat. Proč jako městské děvče zvolila zrovna zemědělské vzdělání? Možná by se nejdřív trochu zdráhala odpovědět, ale nakonec by řekla, že se jí vždy líbily krávy, tedy odborně skot. Sklopila by trochu zraky a dodala: Ty jejich oči. Však i Homér přirovnával krásu ženských očí k těm kravským... Bohyni Héro popisuje jako volookou, neboli, že má oči jako kráva, boópis, tak to Dita sdělil její asi první obdivovatel na gymnáziu.

S Martinem se poprvé setkala, ale nemluvili spolu, na univerzitě na Suchdole na konferenci „Hodnocení jatečných zvířat a diagnostika některých chorob z kadáverů“. Tuto konferenci měli na starosti kolegové z katedry veterinárních disciplín a její šéf si prosadil, v rámci využití interdisciplinárních poznatků, kamaráda humánního patologa. Bylo to míněno jako zpestření a také tak trochu jako pootevření tématu.

Dita byla zvědavá, co z tohoto lidského doktora, který se také zabývá mrtvými těly, tedy kadávery, vyleze. Skoro by mohla jeho poměrně krátkou přednášku reprodukovat. Však z ní i něco ocitovala při své obhajobě.

Martin začal: *Na rozdíl od kolegů veterinářů a zootechniků, kteří se zabývají živými i mrtvými, já se věnuji pouze mrtvým. Nezabývám se ani chovem, u lidí bychom řekli něčím mezi genetikou a eugenikou, ale pouze a výhradně mrtvými těly, kadávery. Nezabývám se jimi proto, abych zhodnotil jatečnou výtěžnost a možné další využití tělních součástí. Nicméně jsem si po pozvání na tuto*

konferenci uvědomil několik styčných bodů. Podobně jako dnes chovatelé hospodářských zvířat vnímají welfare, tj. pohodu chovaných zvířat jako zásadní kritérium pro kvalitu získaných potravin, ovšem i pro kvalitu života chovaných zvířat, obdobně to vidím já také. A jako vy, mí animální kolegové, i já jako humánní doktor, jsem s to z kadáverů pitvaných usoudit na kvalitu života, který dotýčný vedl. Někdy si připadám jako veterinární dozor na jatkách, ovšem já jen hledím, aniž bych cokoli dál tzv. uvolňoval do oběhu, popřípadě konfiskoval. Tedy nařídil, jak vy říkáte neškodné odstranění. Hledím na orgány a říkám si, kam se ona lidská duše z tohoto těla odebere, a jsem docela rád, že v tomto ohledu nemám žádnou rozhodovací pravomoc. Jsem jen s to rozpoznat, zda dotýčný žil trochu šťastně... Po počáteční mírné nedůvěře sklidil Martin potlesk a šéf, který ho pozval, si oddechl, že to s ním nepřepískl, a že to bylo kromě plánovaného zpestření i jistým přínosem.

Ditu přednáška zaujala a docela ji přiměla k úvahám, zda si zvolila správná studia, ne, že by chtěla měřit délku lidských střev, ale zda by se neměla věnovat nějakým studiím humanitním. Byla si ovšem vědoma, že na těchto studiích, byť je škála oborů obrovská, nejde o konkréta, ale spíše o formulování myšlenek a teorií, o jejich obhajobu a prosazování a že čím je téma blbější, tím snáze se prosadí, a do toho se jí zase nechtělo. Nebo tedy nechce. Nakonec od konkrét se k abstraktům dostane snáze než naopak. Nyní, po víceméně povinné praxi, pro kterou se rozhodla, nastal čas přemýšlet o doktorandském studiu. Ani ne tak proto, že by zatoužila po pí ejž dý, ano, Ph.D, ale proto, že neví, kam se vrátit. Podobně jako hodně jejích vrstevníků. Je jí jasné, že perspektivu má zatím poněkud zamlženou.

Může si promluvit s dědem Vševedem, to je prima popovídání, a nakonec by se dalo hovořit i o nějaké inspiraci. Ale musí uvažovat, čím se někdy žít, pokud nechce jen v potu tváře plodit děti nějakému machovi, čti mačovi. Proto se rozhodla vyhledat toho patologa, který před časem přednášel v aule na Univerzitě. Nebylo to zpočátku jednoduché, ne, že by Martin nebyl ochotný, ale nebyl v Praze každý den, a když zde byl, tak měl poslední dobou práce nad hlavu. Chtěli po něm, aby striktně rozhodoval, zda pacient zemřel na covid nebo s covidem, a aby jasně diagnostikoval komorbiditu, a to bez spolupráce s kolegy nebyl schopný zvládat tak rychle. A navíc si myslel, že to je poněkud práce marná. Skoro by řekl práce kvapná málo platná, tedy kvapná pomaleji, ale málo platná neboli k ničemu zcela jistě.

Nakonec se sešli v Café Therapy, aby to měl Martin z Ústavu soudního lékařství ve Studničkově ulici na dvojce blízko. Dita přišla první, Martin po chvíli. Pochopitelně poznala ona jeho, ale všimla si, že Martin byl potěšen. Nečekal prý tak atraktivní slečnu, no dobrá, Ditu jeho lichotka potěšila.

- Co vás přimělo mě vyhledat? Víím, že vás zaujal můj příspěvek na konferenci, co ale vlastně očekáváte? Já jsem Martin.

- A já Dita.

- Dita, to je zkrácená Edita, že?

- No, pojmenovali mě po Editě Steinové, té Židovce, která konvertovala, stala se řádovou sestrou a přijala jméno Terezie Benedikta od Kříže. U nás jsme jí říkali Edita, mí rodiče ji obdivovali a jelikož je v nás nějaká židovská krev, pokřtili mě jako Editu, ale všichni mi říkají Dita.

- Ano, vím že to byla filosofka, učitelka, karmelitka, narozená ve Wroclavi a že ji nacisté zavraždili jako tolik jiných.

- Četla jsem si o ní a stále mě inspiruje, stejně jako svatá Terezie z Ávily. Možná vám přijde zvláštní, že člověk takto uvažující si zvolil ke studiu zemědělskou univerzitu. Ale Edita, tedy Terezie Benedikta zase studovala filosofii a ovlivnil ji Husserl, pokřtěný žid, byla jeho asistentkou, sama psala, a k víře se nedostala studiem, ale poznáním síly víry, kterou jí ukázala jedna známá, která zažila velkou bolest. Já mám také ráda pravdu a moudrost ale zatím jsem uvažovala asi praktičtěji, čím se žít. A vztah k přírodě, ke zvířatům a příklad venkovského přibuzenstva mě přivedl ke zvířatům. Jelikož jsou ale zvířata chována pro užitek, to znamená, jak jsme se učili, pro produkci masa, mléka, vajec, popřípadě medu, uvědomuji si velkou odpovědnost za ně. Aby svůj život prožívala tak slušně, skoro bych řekla důstojně. A mně zaujalo, co jste říkal o welfare, pohodě, ve které by měla být zvířata chována, a že je žádoucí, aby se tak přistupovalo i k lidem, aby tak mohli žít i lidé. V pohodě. A jak se ta pohoda pozná.

- Zajímavé uvažování. Život zvířat i lidí je si tak podobný! Pokud mých pár slov někoho dalšího přivedlo k takovému uvažování, to mi lichotí. Ale jsem jen nástrojem, stejně jako skalpel v mé ruce, který otevírá uzavřené, aby se zjevilo to, co je očím skryto. V podstatě se člověk rodí, aby myslel, aby filosofoval, to znamená měl lásku k moudrosti a snažil se poznávat. Každý člověk.

- Jé, a právě tohle jsem očekávala. Je to možné, že se člověk, který se zabývá živými, a ten, který zkoumá mrtvé, doberou podobných úvah? Tedy já se zabývám také mrtvými, ale přece jen mám radši živé, i když kusem svaloviny na talíři nepohrdnu.

- Ale abychom příliš nezužovali profesi patologa. Tedy těch, kteří řežou do mrtvol, je absolutní menšina. Více je těch, kteří tím prvním odebrané vzorky zkoumají, řežou je na tenké plátky a dívají se na ně v mikroskopech, popřípadě je suší, vaří a podrobují různým zkoumáním. Ale já bývám ten první, ten, kdo vezme do ruky pitevní skalpel.

- No, dobrá, vidím v tom jistou nuanci, pro mě ale málo nepodstatnou. Možná, že právě my, ale i další zkoumatelé děláme totéž, snažíme se dát do souvislosti věci viděné, do ruky uchopitelné a často uchopené a také ochutnané a najít řešení, recept. Od humanitních vědců lze číst a slyšet všelijaké šroubované teorie. Všiml jste si už samotného názvu humanitní, chápeme to jako pojem vztahující se k literatuře, a ve významu by to bylo něco asi jako lidumilný? A humanitní vědy jsou přece především filosofie, etika, ale i dějiny a patří sem také filologie, ale především to jsou vždy teorie. A proto jsem přes takového jazykové kotrmelce raději šla studovat něco o zvířatech, sledovat jejich chování a také se naučit, jak je chovat, aby nestrádala, než je řezník naporcuje.

- Chacha, to je dobré. Takže vy, Dito, poněkud opovrhujete humanitními vědami pro nedostatek konkrétnosti, kterou čekáte od věd exaktních a ve vašem případě poněkud animálních?

- A co je na animálním špatného? Mnohé zvíře, třeba má oblíbená kráva, anebo má domácí kočka, ta zejména, je mi bližší než mnohý člověk? Ale ne, nechtejte mě za slovo, jen jsem chtěla říci, že přílišné oddělování teorie od umění něco udělat, a třeba i rukama, tedy od praxe, vede k vymýšlení všelijakých krkolomností. Od jednoduchého pozorování a zažívání viděného se přece musí dojít opět k jednoduchému řešení!

- Inu, Dito, jsem rád, že jsem se s vámi potkal. Při své práci totiž také docházím k poměrně jednoduchým řešením. Ovšem když vyslovím jednoduchý soud, tak to je i mezi kolegy nepříjemné. Je potřeba to vyzkoumané zaobalit do mnoha slov, popsat hodně papíru, udělat prezentaci, kde před zraky recipientů létají obrázky, grafy, nejlépe už animace... To, co jste řekla, to bych vytesal nad branou všech univerzit a výzkumných ústavů. Jenže v případě, že bychom uspěli, velmi brzo by se to stalo jen bezduše opakovaným sloganem, jako ono Od jednoduššího ke složitějšímu, nebo Škola hrou, a tak podobně. Leda, že by se vytesalo trochu filosofičtěji pojaté:

OD PEČLIVÉHO POZOROVÁNÍ K JEDNODUCHÉMU ŘEŠENÍ ALE NENÍ TO JEDNODUCHÉ

- No, a vidíte, Martine, jak brzo bychom se zase zamotali do slov. Možná by jenom stačilo zrušit perspektivu, abychom viděli všechny věci pěkně vedle sebe ve skutečné velikosti. Jedině tak lze rozlišit skutečně velké a skutečně malé. Kráva je velká a kočka je malá.

- Avšak vaše kočka na okně je pro vás větší, tj. důležitější, než kráva na pastvě na protější stráni. A jsme zase v situaci, kdy se věc jednoduchá stává složitější, že? A tak to je, když se chceme dobrat jednoduchosti.

- Jak si tedy poradit s tou složitostí?

- No, to mi povídejte. Přijďte se ke mně podívat... A Martin si najednou nebyl jist, zda udělal dobře, že Editu pozval, ale přišlo mu, že při rozhovoru se snáz dostává k řešení. Různým řešením.

Také má rád rozhovory

Josef se setkává se se Štěpánem a dozvídá se o jeho korespondenci s Martinem. A jelikož se jejich psaní trochu tématicky rozšířilo, zavedli na to řeč, jak pokračovali. Jsou to totiž vlastně spolužáci, z gymnázia. Štěpán si vybral teologii, stal se katolickým knězem, a Martin zamířil na medicínu. Jejich zájem o člověka má hodně společného, někdy si jsou bližší, jindy trochu vzdálenější, ale je jim jasné, že se doplňují.

Martin se prý dotkl prázdnoty, o které se zmiňoval v jednom psaní, a prý, pravil, že se při své práci často setkává s naplněním, tedy útroby pitvaných, z čehož samozřejmě vyvodí jisté materiální poznatky o zdraví a někdy i příčinách smrti, ale o naplnění života, z hlediska uskutečnění plánů a

tužeb, o tom se nedozví nic moc. Snad jen podle stavu orgánů dokáže usoudit na určitý lad životní a tudíž smíření s osudem.

- A je tomu, Štěpáne, opravdu tak?

- Těžko říci, podle stop či příznaků, řekněme tomu s Martinem „ladu“, by to bylo možné říci. Jenže materiální stopy jsou často matoucí. Stopoval jsi nějaké zvíře? Já se svým strýčkem myslivcem ano. Záleží na hloubce vtlačených stop, na pravidelnosti, lze poznat nejistotu, že se zvíře rozhlíželo, podle kulhání, zda mělo nějaký handicap z minula, podle kapek krve, zda bylo poraněno, náhlý odskok, leklo se, přesto dále pokračovalo. Kam? Dojdeme podle stop až tam, kde spočinulo? Nebo nás nenechá dojít až k sobě? Celý život po sobě zanecháváme stopy pro případné pozorovatele. A přitom sami sledujeme zase jiné stopy, které nás vedou, a ty už náš stopař rozpoznává obtížně.

- O jakých stopách hovoříš?

- Hovořím o hlasech, o vnuknutí, o hlase svědomí, o hlase Božím, o kterém mluví například svatá Terezie z Ávily. A kterou zmínili ostatně Martin i ta studentka Dita. O hlase, který člověk vnímavý slyší a méně vnímavý nakonec také, ale oba mají problém mu porozumět. A tento hlas nás vede, ovšem je rušen hlasy jinými, a teologicky se jim říká pokušení, nebo pochyby a nedůvěra. Ano, dostávám se ve své úvaze možná na tenčí led, ale z vlastní zkušenosti vím, jak lidé, které bys považoval za dobré a spravedlivé, svádějí vnitřní boj s těmito rozptylujícími hlasy. Poznat to jasné a k dobru směřující, to je, myslím si, docela snadné, ale zachovat se tak! Ostatně i zmíněná Terezie si stále nebyla jistá a měla obavy, aby neuhnula. Takže je to jednoduché a není to jednoduché, přesně tak, jak mi Martin vyprávěl, o čem hovořil s tou studentkou. Vlastně tvou vnučkou, to je zábavné. Zaujala ho. To ano. A nedivím se mu. Za setkání s takovými lidmi musí být člověk vděčný.

- Zejména dnes.

- Ale tak tomu bylo, člověče, vždycky. Dnes není jinak, než bývalo, již starozákonní Kazatel říká, že není nic nového pod Sluncem. Není. Víra, nevíra, nedůvěra, pochyby. Ale opět, podle Terezie vnímavý člověk pozná ten pravý hlas. Už jen z toho, že to nejsou slova podle našeho chápání. Přáli bychom si, aby nějaká autorita řekla tak anebo tak. Nojo, ale zachovali bychom se podle toho? Nechytali bychom onu autoritu, Boha, za slovo, a nevymýšleli nějaké kličky a sofismata? Jeho sdělení je takové, že dotyčnému je v ten moment jasno! Teď jen, jestli dokáže odpovědět Ano.

- Hm, a v tom to je, Štěpáne, v tom to je?

- Ano.

Opět v márnici...

...tedy přesněji v pitevně. Dita navštívila Martina u něj, v tom na první pohled sterilním prostředí. Chrom, dlažba, bílé světlo z takového doktorského kulatého „lustru“ s více reflektory, který ale Martin s omluvou zhasnul, a vzápětí bylo ve žlutém světle jeho lampičky se zeleným stínítkem tak útulno. Křeslo pro hosta, takové starobylé, Martin se otočil na tom svém kancelářském od stolu a mírně ho pustil níže.

Nad stolem za monitorem Ditu zaujaly dva obrazy, tedy jeden obraz a jedna reprodukce, nebo to byla grafika?

- Líbí se vám, Dito?

- Líbí, jsou takové biblické, mají něco společného. Odchod a příchod.

- To je trefný postřeh. První, ta sépie, se jmenuje Sklizeň oliv, namaloval jej malíř Rastislav Michal na Štědrý den v roce 1969. Postava vlevo je žena a je otázka, zda odchází, nebo přichází. U mě jde hlavně o odcházení, a ten, s velkým T, který řeší přicházení, tak ten má pracoviště jinde. Zajímavá je postava vzadu, vlevo od oslíka. Je k nám obrácená zády. Tu dění nezajímá. A druhý obrázek, to je lept od Václava Hollara podle obrazu Paola Veroneseho. Není to zase taková vzácnost, podařilo se mi jej koupit za necelé čtyři tisíce. Je to sice signované, ale pochází zřejmě z nějaké publikace. Ta dáma je Ester a ten král, ke kterému přichází, je perský král Achašveroš, zřejmě Xerxes, a jinak též Ahasver. Ne, ten nemá s věčným Židem nic společného. A Ester k němu přichází orodovat za své souvěrce, za Židy, které jeho proradný rádce Haman chce zahubit.

- Takže téma příchodu, odchodu. A prosby?

- I tak by se to dalo říci. To není jen téma, které zajímá mě, jako patologa, ale přece i každého člověka, ne? Dívka nebo mladík na rohu ulice pod lampou čeká: Přijde, nepřijde? A člověk, když mu někdo umře, se táže: Kam odchází? Zkrátka v každém okamžiku života to je téma. A prosba také, aby... a zde si doplňme, aby přišla, přišel, neodcházel...

- Neodcházel. Kam? Měla jsem dojem, když jste zmínil Ahasvera, že jste trochu zaváhal, nebo se mýlím?

- Nemýlíte. Ahasver, to je totiž téma na delší úvahu. Tento věčný Žid se objevuje v křesťanském světě, v Evropě, poprvé někdy ve dvanáctém, spíš třináctém století. Podle legendy to měl být člověk, který se osopil na Krista, když ho předvedli před Piláta, aby přidal do kroku a snad jej i uhodil. A Kristus mu měl říci, že on přece jde, ale Ahasver tady zůstane. Odsoudil jej k tomu, aby žil tak dlouho, dokud se Kristus podruhé nevrátí na svět na konci věků. Podle jiné legendy to byl ten, kdo Krista v průběhu slyšení u Piláta bičoval. Já to vidím spíš jako obrazné vyjádření toho, že kdo Krista nepřijal a nepochopil, a není to jedinec v zásadě nepřístupný, tak tomu je dána druhá, možná i třetí šance. A možná, že jsem se jedním s takovým člověkem potkal.

- Kde?

- No, začnu trochu „od Adama“. Než provedu první řez, vždycky udělám dotyčným na čele křížek. A řeknu... v jménu Otce i Syna a Ducha svatého. A tenhle vousatý mrtvý muž najednou otevřel oči.

- Nelekl jste se?

- Ani ne. Spíš mě překvapil otázkou: Ma ze? Ejfo? Jelikož jsem se pár let učil hebrejsky, tedy ivrit, moderní hebrejštinu, automaticky jsem odpověděl: Šalom, což je pozdrav, který vlastně znamená mír, dalo by se to spíš přeložit mír s tebou. A dodal jsem... be Prag. Tedy v Praze. Následoval úsměv, a dali jsme se do řeči raději česky. Oběma nám najednou bylo jaksi jasné, že s ivrit jsme na tom oba asi stejně. Nevím proč, ale najednou mi vytanul na mysli věčný Žid. Říkám Ahasver, on se na to usmál, uhladil si vousy, ano, měl takový pěkný plnovous, zapnul si košili, takovou flanelovou, nemoderní, nevím proč mi ho sem dopravili v civilním oblečení, zvedl se, vzal z věšáku moje sako a než jsem se nadál, odešel. Mezi dveřmi ještě křikl: „Čekej, mám za úkol ti říci, čekej.“

- Jé!!!

- No, Dito, zareagoval jsem podobně. A než jsem se nadál, byl pryč. Měl jsem z toho pěknou nepříjemnost, že mi zmizel jeden kadáver. Ale podařilo se to nějak urovnat, ukázalo se, že nebyl nijak pořádně evidován, žádná totožnost, nikomu nechyběl. Takže se jako nic nestalo. A mně nezbyvá, když si na to vzpomenu si také říkat „Čekej!“ A byl to věčný Žid? Nebo anděl? Nezdálo se mi to? Živý sen? Vím od kolegů, že zažívají různé věci, ale s tímhle mým zážitkem jsem se nikomu nesvěřil.

A Martin se zadíval na Ditu... Proč, děvče, zrovna vám?

- Nejsem jedinec v zásadě nepřístupný, jak jste naznačil před chvilkou. Nebo?

- Nevím, jednou to asi muselo ven. Možná to je, jako když lidé vyjeví svůj život a možné problémy spolucestujícím v letadle či ve vlaku, neboť soudí, že je už nikdy neuvidí a nějak to prostě musí ven. A tím, že si člověk věci formuluje, tak si je utřídí. Ale nyní mám pocit, že bych byl docela rád, kdyby toto naše setkání nebylo poslední. Zejména, když jak říkáte, nejste nepřístupná...

- V zásadě nepřístupná. Víte, Martine, najít muže, se kterým se dá hovořit o věcech filosofických, a třeba i takovýchto zvláštních, bez toho, aby se mi celou dobu díval na prsa místo do očí a pak mě honem zval na skleničku, tak to je vzácnost.

- Chacha. No, kdybych byl o dvacet let mladší, tak bych možná tyto úvahy měl, to ano, ale na skleničku bych vás rád pozval i teď...

- A já bych pozvání přijala. Ale zase je dobré ten čas přeskočit a užít si trochu intelektuálního jiskření? Ovšem tohle, čeho jsme se dotkli, to je věc těžko sdělitelná, natož publikovatelná, že?

- Možná, že to je právě to, co patří do oněch tajných nauk, do zkušeností zasvěcenců, po kterých leckdo baží a pátrá. A přitom je to vlastně tak jednoduché. Myslím tím, že to jsou osobní zkušenosti, osobní sdělení, osobní poselství, která mají dotyčného posunout k poznání, a já si myslím i ke spáse. Je to sdělitelné jen vzácně a jenom spřízněné duši a v žádném případě to není možné zveřejnit. Si myslím. Publikovat jistá duchovní poznání je asi dáno pouze výjimečným jedincům.

- Nechcete říci světcům?

- Chci. A to my asi nejsme že?

- Asi ne. Ale ani oni prověření svatí si to o sobě nemysleli.

- Nemysleli. A stejně jako my, soudím, že to za nás mohu říci, se toho trochu báli. Nebo je to ani nenapadlo. Ostatně i já cítím velký respekt. Toužit po dokonalosti, poznání, svatosti, to je jedna věc, ovšem jsem si vědom, že cíl je až na konci, možná až na úplném Konci. A do té doby je fajn to zkoumání, nacházení, to dobrodružství. V tom vidím smysl života, i ze setkávání se s podobnými poutníky na cestě. Teda i s poutnicemi... Smějete se?

- Nesměju, usmívám se. Vybavil se mi totiž obraz Jana Zrzavého „Veselé poutnice“. Znáte?

- Zním.

- Mně o něm vyprávěl děd, že jej poprvé viděl na souborné výstavě Jana Zrzavého v pražském Mánesu někdy v šedesátých letech. V roce 1963. Já jsem ho viděla samozřejmě o hodně později. Takový bezstarostný až naivní úsměv si u Zrzavého jinde nevybavuji. Takovou poutnicí bych byla ráda.

- Myslím si, že nastávají takové chvíle, kdy se i zasmušilému poutníkovi životem tvář rozzáří. Ale na tomto světě to jsou chvíle, ale nikoli setrvalý stav. A pak je dobré si ty chvíle v paměti uchovat.

Když se rozloučili, Dita se zamyslela nad tím, co Martin krátce před odchodem zmínil. Ano, jsou chvíle, které je dobré si v paměti uchovat. Třeba právě takováto...

David sedí v ateliéru

Ne každý den maluje, ne každý den staví a také ne každý den myslí. To všechno v ateliéru nebo před ním, kde navíc rád sedává jen tak. Záleží na počasí. Kdyby jej náhodou něco napadlo, ne vždy myslí tak, že by to stálo za zaznamenání, ale pro jistotu, kdyby jej něco napadlo, mívá vedle sklenky a knížky i sešit a tužku. Pravda, dnes už nestaví, spíš čas od času něco vysazuje. Většinou je to popadne se ženou v předjaří. Vlastně asi nejčastěji poslední dobou spíš myslí a maluje jen občas.

Maluje nejraději hrad, který vidí z ateliéru postaveného ze stodoly. To mu umožňuje sledovat, jak se hrad mění ve svítání a pak při západu slunce. V poledne to nestojí za nic. Jasno a azúro, to není žádné drama. Krom toho rád maluje zákoutí mezi starými domy. Zákoutí pražská, ta měl rád. Ta, co si pamatoval z dětství, kdy ještě byly leckde plynové lampy, na Starém Městě, v Podskalí, na Malé Straně a na Pražském Hradě, Pohořelci, Novém Světě. Najednou si uvědomuje, že je už pamětníkem. Protože už přežil i mnohé z těch, kdo mu říkali kvůli jeho zálibě v malování večerních zákoutí Schikaneder chudých.

Dnes sedí David před ateliérem, pozoruje ubývání světla a kouří malý doutník, cigarillo. Čím je starší, tím kouří menší a tenčí. Je teplo, je to příjemné, ostatně kouří venku rád, za prvé kouří asi o něco méně a za druhé soudí, že zákaz kouření v restauracích měl něco do sebe. Pamatuje, jak moc býval nasmraděný, když večer přicházel odkudkoli domů. Jak je to příjemné, zapálit si na vzduchu. Navíc, doma ho to ani nenapadne, zejména i proto, že to žena nemá moc ráda.

Asi nejtěžší je malovat to ubývání světla. Každým okamžikem to je jiné. Dodnes nepřišel jak na to. Asi nejlepší je mít už hotový námět, kontury, stavby a pak jen v plenéru to rychle doladit? A pamatovat si, a nakonec zapracuje intuice. Ovšem, ne vždy to je ono. Noční obraz, jasně, to je jednodušší. Je tma, lampa svítí pořád stejně. Ale ta rána a večery s pohledem na hrad, to jsou obrazy. Něčím mu ten večerní pohled přes kamenné moře vzdáleně připomíná skály v Roscoffu v Bretani. Při odlivu obnažená žulová skaliska jsou zarůžovělá, podobně jako zdejší kameny zde při západu slunce. Pomíjivost a zároveň věčnost.

...Potkáváme se s Davidem u řezníka, kde si kupuje speciálně mleté hovězí na tatarský biftek. Hm, také si sem chodíme, a je to lahůdka. Většinou si ho dáváme s dcerou a vnučkou, nebo s návštěvou, která to ocení. Ptám se Davida:

- Čekáte návštěvu?

- Proč myslíš? Že kupuji tři kila? Ale kdepak, žena udělá takové půlkilové balíčky, dá je do mrazáku, ano, přemrznout, a když nadejde ta pravá chvíle, musíme je vyndat včas. Jasně tolik, kolik nás bude.

- Pravda, vlastně to děláme obdobně.

- Ale poslyš, Josefe, nechceš se u nás zastavit? Tedy, vzal bych tě, nikoli na vysokou horu, ale k nám na kopec. Něco bych ti rád ukázal. A domů tě zas odvezu.

- Dobrá, rád, ale není to daleko, nazpátek ty tři čtyři kilometry dojdou.

A tak mě David vyvezl na kopec, spíš kopeček, nebo takový sráz, ze kterého je vlastně i vidět na jeho dům. Tedy přesněji těsně pod něj, odkud jsme lehce vyšplhali na jeho temeno, odkud je pohled.

- To je pohled!

- A zarámovaný. Tuhle šibenici, tak tomu říkám, ale je to portál z jednoho starého domu, tu postavili bratři husité před pár lety. Na památku Jeronýma Pražského, který tu prý na hradě navštívil Václava Čtvrtého.

Ano, odspodu to vypadá jako „trojram lysý“, jen s tím rozdílem, že na něm, jak klasik píše, nevisejí tři viselci.

- Jan Neruda, Balada zimní, ve škole oblíbená, oslovila mě i ta o Johnovi... Romance helgolandská... Eh kletě.... Já tady za vlasy mrtvého držím zetě!

- Jo, Neruda, přestože to byl pěkný antisemita, byl to básník. Ale k tomuto obdélníku. Cítíš uspokojení, když se jím díváš do krajiny? Co cítíš?

- Zamýšlím se. Je to atraktivní, ale víte, Davide, jak si dělají fotografové a filmaři okénko z prstů, z natažených palců a ukazováčků... už to mám, ano, je to obdélník, a zde obdélník stojí. Do krajiny nevhodné.

- A tady to máš! Napadlo by tě to, kdybych se nezeptal?

- Asi ne.

- Já jsem tu byl před rokem se ženou a v tom otvoru, v tom rámu se fotili dva mladí lidé a nemohli se nabažit, a nás nějak přešla chuť čekat, až skončí, abychom se také podívali a se vyfotili. Nechtělo se nám stát ve frontě a odešli jsme. Asi za měsíc, dva, to už je jedno, jsem sem zašel, abych se přesvědčil, co mě, nás, odradilo od čekání. Otvor byl prázdný, nikdo tu nebyl. Ale byl prázdný i tak duchovně. Byl prázdný tím, že byl úzký, a nutil mě nevnímat okolí. Nutil mě se podívat na výseč krajiny, kde nebylo nic. Vidíš? Nic, jo, jakási věžička, domek, druhý domek, les, nic. Kdyby byl otvor, tedy ten rám, postavený na širší stranu, jasně nemělo by to ten vtip vstupu, ale zase pohled široký, téměř panoramatický, a to znamená, že máš možnost volby, výběru. Tady ne, jen sem se dívej! A zde jsem si uvědomil problematičnost různých konfesí – úzkost pohledu, možná by se dalo říci i úzkoprsost, ovšem dnes to již tak neplatí jako v dobách minulých. Dnes i různé křesťanské i nekřesťanské konfese se nebojí pohledu širšího, a to je dobře. Prostě příliš úzký pohled na věc není dobrý.

- Inspirace... Poznání. Na nečekaných místech. Děkuji za exkurzi. Možná sem zapadne tahle vzpomínka. Je o tom, že širší pohled se nemusí týkat jen pohledu konfesního. Byli jsme před lety na výletě v Drážďanech. Jeli jsme tam do Albertina na výstavu Marca Chagalla. Bylo to, myslím, v roce 1975. Pak jsme si sedli v kavárně na nábreží Labe a vzpomněli si na Canaletta a jeho pohled na toto město. My jsme se dívali z protějšího břehu a v dáli se zableskl zlatý jezdecký pomník kurfiřta Friedricha Augusta Silného, ano, ten Der Goldener Reiter. Povídáme u sklenky vína a tu se na nás obrátí starší prošedivělý chlapík s brýlemi a s úsměvem nás osloví: „Vy jste Češi?“ Tedy německy a my s naší skromnou němčinou odpovídáme, že ano. A jestli může na chvíli přisednout. Zasnul se a vyplynulo, jak rád vzpomíná na ty známé prvorepublikové handly, kdy si, ještě v době míru sousedé Němci, a sousedé Češi navzájem posílali děti o prázdninách na pár týdnů na tzv. handl. V mysli mu vytanulo, jak se mu líbilo na statku někde za Litoměřicemi, pod Řípem, snad okolo Kostomlat, jak na ně selka volávala: „Klucí, pojďte už na buchty!“ Pak ještě zanotoval českou písničku, ale tu jsme nějak nedokázali identifikovat. A tak jsme se po chvíli rozloučili s tím, že chceme být dobrými sousedy. A to je také širší pohled na věc, na historii, na politiku.

- Ovšem širší pohled je vždycky pro státní či pseudonáboženské ideology nebezpečný. Nacházet porozumění a srozumění s lidmi jiné krve a také odlišných názorů, protože ono klasické římské „Rozděl a panuj“ je ohroženo. A dnes je to, to by jistě ten Sas řekl také... němlich to samé. A Němci s tím mají svou krutou zkušenost, podobně jako my s tou komunistickou.

- Nu, nevezl jste mě sem marně.

- A co, kdybyste nás navštívili se ženou. Již jsme se přece viděli, ne? Nebo? Němec by řekl Oder? Však to nemáme k sobě daleko. Geograficky i mentálně.

Zasmáli jsme se oba, neboť to je vtipná pravda. I když to, že si jsou lidé blízcí názorově zase nemusí být důvod k tomu se setkávat, ale někdy, někdy člověk jakési puzení cítí. Je to podobné jako zamilování, jako láska, touha být spolu. S mou ženou nám to vydrželo. Občas do našeho světa někdo vstoupí, ale stálých přítomných zase není tak mnoho. A i ty nemnohé vidíme občas.

Jinde a jindy, a možná i trochu jinak

Josef si vybavuje příhodu, ze které by se dalo vyvodit řešení. Řešení toho, o čem mluvil před časem se Štěpánem. Ještě před takovými dvěma sty lety, možná i stovkou bylo velkým tématem poznání, a je-li vůbec možné? Za důležitou byla považována svoboda, ale u toho to neskončilo, další hlavní hodnotou se stala nezávislost:

- Jak jsme spolu hovořili, vzpomínáš... „*nezávislost je má perspektiva*“, ano, o té písni. Ale to je pouze jedna z dalších vějíček, jak myslícího člověka přimět k tomu, aby nemyslel, protože, to je nebezpečné, kdyby totiž myslel, kdo ví, čeho by se dobral. Adorovaná nezávislost totiž ve skutečnosti může být absencí názoru, a takový člověk je snadno ovladatelný. Dá se šikovně přimět k tomu, či onomu.

Štěpán vzpomíná. Vybavil si tu trochu snovou procházku a diskusi o perspektivě. Ano, perspektiva je totiž ve skutečnosti vize, nebo výhled do daleka, třeba i v tomto smyslu do budoucnosti:

- Ale touha ovládat je stará jako lidstvo samo. Ovšem, abychom nezávislost zase tak nedémonizovali, snaha vymanit se z područí, z útlaku se vždy na počátku formuluje jako vyjádření touhy po nezávislosti na utlačovateli. Jenže po vymanění se z područí by mělo být jasné, že nelze jen tak uprostřed louky volat: Já jsem nezávislý, na nikom, nikomu se nezodpovídám! Kdyby, tak jsou dva scénáře, možná více. Ale jeden je zcela jistý, nezávislého si vzápětí chce podrobit někdo jiný. A druhý, kdy ten, kdo se právě dobral nezávislosti, dojde přesvědčení, že takhle to už bude pořád, a jako Koblížek z pohádky prostě všechny doběhne! Ale tak pohádka nekončí. Pak je možné takové filosofičtější řešení, dobrat se totiž takového obecného smíření s děním, respektovat Boha, jako tvůrce všeho, který je obsažen ve všem a při takovém dobrotivém demokratickém způsobu společenského žití prožít slušný a i tzv. perspektivní život. Takhle to asi myslel například v osmnáctém století Baruch Spinoza. Jako východisko filosofických bádání to je dobré, ale asi ne moc dlouho udržitelné, byl kritizován jak lidmi věřícími, tak ateisty a také Židy, svými souvěrci, dokonce mu zakázali přístup do synagogy. To by možná bylo dobré znamení, ale spíš to svědčí sice o jeho poctivosti, ale o nemožnosti najít nějaký nový univerzální systém.

- No, máš Štěpáne nepochybně pravdu. Pojem humanita, obecná slušnost, morálka bez přívlastků, vyšší princip mravní, tolerance, to všechno bez respektu k nezpochybnitelnému Jsoucnu, kterého jsme součástí, v podstatě k Bohu, je to všechno nic. Protože se z toho vypožrácel člověk, nějaký lidský cit.

- Na to se dá říci s apoštolem Pavlem... *kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon. A tak dál... Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem*

tajemstvím a obsáhl všechno poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem. A kdybych rozdál všechno, co mám, ano, kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.

- Hm, pravda, mně je tento text také známý, ale na rozdíl od tebe bych ho trochu zparafrázoval. Tak to je. Jakmile jde o slova, pod kterými se moc neskrývá, natož když pod nimi vidí každý něco jiného, je tu problém. A najít či domluvit se na přesném významu, to je sysifovská práce, a dobře si to uvědomoval například Ludvík Wittgenstein. Takže problém je ve slovech větší než v myšlence. Nejlépe je, míním, myšlenku vůbec nevyslovovat! Tím se totiž ubráníme nedorozumění. Ha! Co na tohle povíš?

- No, je to originální úvaha, která nás přibližuje opicím, ale i ptákům. Řekl bych více ptákům, protože na rozdíl od opic, které sice často nějaký zvuk vydají, podobny člověku, ptáci se vyjadřují melodičtěji, to jest zpívají. A melodie, hudba, to je opravdový ideální dorozumívací prostředek. Opusťme opice, ať nemusíme diskutovat o evoluci a všechny ty další úvahy z toho vyplývající. A i další zvířata vyluzují různé zvuky, mručení, řev, troubení, štěkot, jen kočka mňouká, vrní a přede, i když dovede zasyčet. Ale jen ptáci zpívají. No, pravda, zpívají i velryby, to je krása, pravda. Takže lze se dorozumět melodickými zvuky a absence slov je spíš k užítku. Uvědomil jsem si to, Josefe, když jsem kolikrát mluvil se snoubenci. Ti toho většinou vůbec moc nenamluví.

- Co dělají?

- No, co asi dělají, mlčí, dívají se na sebe, mačkají si pod stolem ruce, a občas vydají takový zvouček, který znám spíš od svého pejska a ty zcela jistě od své kočky. Soudím, že slova, pokud se vůbec použijí, by měla být brána vážně a snad by mělo být jejich používání vyhrazeno pouze k rituálním účelům, a to ještě omezeně. Při svatbách, pohřbech, při obcování kněze s Bohem. Čím více slov, tím větší možnost a pravděpodobnost nedorozumění a tudíž i hříchu, když bych to teda vzal nábožensky. Mlčet. Tak, jak to umíme my, například. Tedy občas. Vezměme si příklad z těch zamilovaných. I když je mi jasné, že celý život takovým způsobem zamilovaný být nelze. Ale mám odporováno, že na začátku to lze, a pak zase ke konci života. Když se tedy soužití podaří.

- Asi ano, vzpomeňme si na rezigované Hamletovo postesknutí... *slova, slova, slova...* A pak také refrén známé písně zpěvačky Dalidy... *parole, parole, parole...*

Úvaha o minulosti a budoucnosti

Aktuálně se o minulosti lze něco dozvědět z ranních novin nebo ještě čerstvěji z nějakého kanálu na internetu. Zde je možné pak porovnat několik pohledů a uvědomit si, jak mohou na jednu věc být pohledy tak odlišné. Jeden mluví o agresi a obraně, druhý o útoku, a výklad tomu odpovídá. A je lhostejno, zda jde o minulost včerejší nebo před sto či více lety.

David pozoruje letící mraky nad hradem. Během několika minut se objeví zdi a věž ve zcela jasném světle, v ten moment jsou zase ve stínu. Tak mu připadá, že je to podobné s lidským, v tomto

případě jeho uvažováním, náhlé osvětlení, všechno chápe a najednou, jako kdyby přišlo zatmění, mrak, a vidí jen kontury. A tak je tomu často, když se ráno probudí. Ale dnes, dnes tu chvíli téměř jasnozření nepropase. Vezme si tužku a píše:

Myslel jsem si, že Ahasver jsem já....

Tedy, trochu to svedu na sen, co se mi zdál. Měl jsem dlouhé vousy, docela mi vlály ve větru, a byl jsem na jakési nekonečné pouti, táhlo mi do děravých bot. Potud sen, ovšem „podmíněný“, neboť dojem vousů vyvolával kočičí ocásek. Ležela mi totiž podél pravé paže naše kočka a jak jsem ji trochu asi znervózňoval, občas mi ocáskem švihla přes tváře, a děravé boty? Měl jsem nohy vystrčené zpod deky a ono se v noci trochu ochladilo.

Ale věčný či stále světem bloudící nespokojený Žid Ahasver mi odedávna přicházel jako velmi zajímavý a inspirující. Hledání, bloudění, nepokoj v duši a zároveň pocit nenaplněného a nenaplnitelného poslání. A možná i jisté uspokojení nikoli z bloudění, ale z toho být na cestě. Kde se to vzalo? Nevím. Možná jeho zobrazení? Nějak se mi představa bludného Žida spojila s obrazem, totiž s autoportrétem Gustava Courbete z roku 1854, který se jmenuje Dobrý den, pane Courbete. Malíř Courbet má pěknou špičatou bradku a zastavil se na své pouti s ranečkem na zádech a holí v ruce se dvěma muži na pár slov. Takové klidné „on the road“.

Ano, pojal jsem tuto ideu po svém, ostatně nebyl jsem sám. V ahasverské legendě se nicméně mluví o tom, že onen Ježíšův současník, který jej odmítl, musí bloudit, nemůže umřít a když, tak se zase probudí k životu jako třicetiletý muž. A to se mi právě stalo. Tedy něco podobného. Bylo to v době, kdy jsem nebyl tak starý, nicméně jsem nosil dlouhé vousy, do kterých jsem si občas vpletl sedmikrásky. Odmítal jsem autoritu, nic mi nebylo, jak se rádo říká, svaté.

Jak jsem si zpětně dovodil, zřejmě mě na ulici postihla nějaká embolie, či jakési mdloby, že jsem upadl, jednak na chodníku, jednak do kataleptického stavu. Ten lidé okolo a zdravotníci ze sanitky posoudili jako smrt. A zdravotník měl nějakou dohodu s patologií, že potřebují pro studenty „materiál“, tak mě dovezl rovnou tam. Vybavuji si, že se mě někdo dotknul na čele. Nějak jsem došel poznání, že mě křísí Bůh Otec, otevřu oči, a jak jsem se téměř vzápětí dozvěděl, byl to patolog. Patolog, který na mě trochu třeštil oči, v ruce skalpel. Prý jsem promluvil hebrejsky jako, co jako, kde jsem.

No a pak se mi po pár slovech, větách, nic si moc nevybavuji, podařilo zmizet, nikdo mě nesháněl, a ani se tomu nedivím. Vrátil jsem se do života. Tedy nikoli mladší, zase do těla zhruba třicetiletého. Ale moudřejší? Dnes si říkám, že v ten moment jsem začal chytrat. Anebo je to možné také tím, že jsem potkal mou nastávající, která je stále mou stávající...

Zde David skončil, možná zatím, kdo ví?

Dita nedostala úkol

Tedy přesněji to bylo tak, že děd Ditu nepožádal, zda by se u Davida zastavila, ale mluvil o něm, jako o zajímavém člověku, možná trochu podivínovi, ke kterému se někdy se ženou chystají. Ovšem tím povídáním vzbudil její zájem. Jak se potkali naposledy u řezníka. Co to musí být za chlapíka, když vzbudil dědův zájem?

Spontánně se rozhodla, že se za malířem staví, až se bude vracet z Plzně vlakem. Byla tam na Univerzitě na studijním kvůli doktorandskému studiu. Pořád se jí nechtělo zařadit se do takového, soudila, už nalajnovaného života, práce, kariéra, rodina, kariéru přerušit, a pak řešit dilema jak pokračovat. Ovšem na ničem konkrétním se nedomluvila. Ještě tedy ne. Bylo těsně po poledni, když vystoupila na blízké zastávce, do města totiž železnice nevedla. Možná díky tomu městečko zůstalo ušetřeno rozvoje.

Těch několik kilometrů se ráda prošla, vyrazila na lehko a za první terénní vyvýšeninou již zahlédla onen hrad na ostrohu. Uvědomila si téměř hmatatelný lad, nebo jistotu? Něco podobného, co člověk zakusí při pohledu na moře, které se dotýká nohou pozorovatelových. Nebo při pohledu odněkud zvršku do dále, anebo také odspodu na pásma hor. A také zde, kde na ostrohu, na jehož svahu je suť kamenného moře, je pevně usazený hrad s malou věžičkou dosud prý fungující kaple.

Ještě to bylo kousek, na konci městečka hřbitov, a pak již doopravdy pár set metrů po okraji stráně porostlé převážně křovinami a nízkými doubkami. Intuitivně Dita zamířila k několika budovám na konci z půdy vystupujícího skaliska. Náhle zaváhala, když se ocitla na kraji šterkové cesty k bráně: „Dělám dobře? Je někdo na takovéto návštěvy zvědavý?“ Kopla rozpačitě do kamínků, utrhla si již začervénávající se šípek, aj, to se to píchla, a mírně vyjekla. Teprve nyní si všimla postavy u domu. Hleděla směrem k ní. Zamávala omluvně rukou.

- Kam jdete, jdete k nám?

- Dobrý den. Vlastně ano.

- Jak, vlastně ano, pojd'te blíž, máme otevřeno.

Byl to starší muž, ano, malíř David, o kterém Ditin děd Josef onehdy s takovým zaujetím hovořil. Otevřela vrátka vedle brány a již ji vítal:

- Mladých dívek sem moc samotných nechodí. Co vás přivádí? Vážně jdete k nám?

- Tak jedu víceméně okolo. Na zvednuté obočí malíře dodala, že ne autem, ale vlakem, a udělala si výlet právě za ním, neb o něm vyprávěl její děd Josef.

- Aha, no, vídáme se občas a domlouváme se na nějakém setkání s dámami, ale že sem nejdřív poslal svou vyslankyni?

- No, vyloženě nevyslal, to ne, ale když jsem jela okolo, a najednou mi zbyl čas, říkala jsem si, že to zkusím. Přijmete mě na chvíli? Vlak mi jede nějak, myslím ve 20: 15, nebo i z městečka autobus každých zhruba 25 minut.

Davidovi návštěva docela příjemně přerušila odpolední přemítání.

- Pojd'te dál. Jakže se jmenujete, Dita? Myslím, že vaše jméno Josef zmínil. Mám dojem, že spolu rádi vedete řeči, že?

Vstoupili za rohem do ateliéru, kde býval David nejraději.

- Počkejte, odtemním.

- Cože? Vy tu máte temnou komoru, dírkovou komoru, vidím to, *cameru obscuru*! Dita si všimla že ve dveřích je něco jako kukátko se „závěrkou“. Jakmile vstupovali, zahlédla na protější stěně převrácený obraz hradu.

- Mám, no mám. Vy jste si toho všimla! Ano, právě v tomto odpoledním světle se někdy kochávám obráceným obrazem. Každý den je jiný. Ale používám někdy i zrcadla, které mi obraz převrátí. Ano, ocitli jsme se v pravé kameře obskure, prakticky v takové, jak ji v nákresech zachytili někdy v patnáctém století. Využívali ji malíři při zobrazování různých jevů, zejména architektury. A právě v renesanci a později se objevuje díky temné komoře tolik obrazů s dokonalou perspektivou. Podle oka to malířům nikdy tak moc nešlo. Ale, promiňte, Dito, to jsem se rozpovídal.

- Ale ne, ne, právě proto jsem se u vás zastavila. Ztratit slovo a vyslechnout nějaké slovo. A perspektiva je zajímavé téma. Dnes se mluví o perspektivě ve škole ve smyslu geometrickém či zobrazovacím asi jen chvíli v geometrii, popřípadě deskriptivní geometrii a pak asi jen na akádě. Jinak se spíš používá jen v přeneseném slova smyslu, jaké má jednání člověka perspektivu, to znamená výhled do budoucna...

- A přitom výhled do budoucna je jaksi spojitý, končí zdánlivě v jednom bodě, ale asi jen v případě kolejí to je zřejmé, jinak nic do takové dálky spojovat nelze. Máte pravdu, mluví se o pohledu do budoucna, ale do samého konce se jaksi vidět nechce. A ono se ani nechce podívat nazpátek, proto možná ta záliba v pohledu dál, do dálky, do budoucna, ale takového omezeného. A víte, Dito, co mě při pobývání v mé kameře obskure napadá?

- ???

- V češtině to možná bude srozumitelnější. Když říkáme, že něco je obskurní, tak tím myslíme, že jde o něco, co nestojí o světlo, o něco, co je tak nějak pokoutní a podezřelé. Ono to zobrazování perspektivy mi přijde sice jako efektní způsob znázornění prostoru, ale... Ale! Znázornit pravdu, skutečnost, znamená vše zobrazit v pravé velikosti, i když si uvědomuji, že to vlastně nelze, proto je nutno se tak nějak vyrovnat s tím tak zvaným vynálezem, či objevem perspektivy. Je to elegantní a vtipné. Jenže elegance a vtip, to jsou věci či mohutnosti těžko uchopitelné, a lze je podle mě lépe

vnímat, hůře zaznamenat, namalovat. Vezměte příklad krásné ženy, ve vašem případě dívky. Jak zachytit měnící se úsměv, pohyb, sklon šíje, chvění očních víček, pohyb vlasů, zavlnění šatů. Je to možné jen výjimečně. Proto tolik dnešních malířů rezignuje na toto umění a hledá spíš jednodušší efekty. A právě si myslím, že v temné komoře mají původ ty, řekněme tomu trochu laciné efekty, jako je ta obdivovaná perspektiva!

- Možná ta skutečná perspektiva je pohled, či schopnost pohledu do prostoru, to jest do budoucnosti, protože to je prostor před námi. Anebo je to s perspektivou podobné jako s časem? Filosoficky mi přijdou oba pojmy „špatně“. Jsou to pojmy zdejší, pozemské, dočasné, a filosofie hledí trochu dál, si myslím. Čas nám slouží k tomu, abychom věděli, co bylo, je a bude, ale přitom čas "jenom" je... Podobně jako Bůh, je, který je, jakž se představil Mojžíšovi. A perspektiva nám umožňuje se orientovat v tom, co je zde, co je tam a jak daleko, ale ve skutečnosti jde o mámení, neboť zase jde o jinak nahlíženou existenci... Ve skutečnosti perspektivou rozumím pohled do věčnosti.

- Dito, neurazíte se? Právě pro takovéhle hovory rád vídám vašeho děda, ano, vím, že mu někdy říkáte Vševěd.

- No, to zrovna nemusel prozradit, ale budiž. A Dita se směje. - Vás napadají takovéto myšlenky pouze v této místnosti jménem *camera obscura*?

- Když roztáhnu zatemnění, tak se místnost náhle stává *camerou lucidou*, tedy bez toho hranolu, a i tehdy mě napadají. Ale nyní vidím, že jsem vám nic nenabídl...

- Vodu, kávu?

- Moment, a za chvíli. Zatímco si Dita prohlížela ateliér, přinesl David kafetiéru na tři ristretta a karafu s vodou.

- Stejně je zajímavé, jak uvažujete o prostoru, světle, tmě, o zobrazování viděného. Jako kdybyste měl nějakou větší zkušenost ze tmy, a proto takovou radost ze světla.

- Hm, zkušenost ze tmy... Možná ano, Opravdu jsem se jednou ocitl ve tmě, možná v náhlém kataleptickém stavu, ale nemám zkušenost s tou vidinou světla, tunelu a vítající Bytosti a pak s návratem. To zrovna ne. Víte, moc jsem o tom nikomu neříkal, snad jen mé ženě...

V ten moment přišla Davidova manželka Jana, nalila si do třetího hrnečku kávu a zaslechnuté komentovala:

-Ano, řekl mi to, a já jsem se ho pak trochu bála, ale uvědomila jsem si, že to může mít i dopad kladný. A usmála se na něj a pak na Ditu.

- Zajímavé je, že mě na tomto světě přivítal muž s nožem. To, že má v ruce nůž a že se probouzím na takovém podivném nebo nepatřičném místě, tedy na pitevním stole, to jsem si uvědomil až po

chvíli. Probudil mě do života tím, že se mi dotkl čela. Nyní jsem přesvědčený, že mi na čele udělal znamení kříže. A od té doby, si myslím, že jsem tak jaksi prohlédl a zcela jinak vnímám světlo, tmu a i to, co vidím, nebo tuším vidět v dáli.

Dita, jak to říci výstižně, no, zkoprněla. Je to možné? Náhody existují, anebo to nejsou náhody:

- A já toho patologa znám!

-???

- Opravdu. A jen kontrolní otázka, dnes máte krátké vousy, už tehdy jste je měl?

- Měl, ale delší, skoro by se dalo říci dlouhé.

- Bingo! Jste to vy! Martin, tedy ten doktor, mi říkal, že jste mu tak nějak připomněl Ahasvera. A než se vzpamatoval, zvedl jste se, vzal jste si z věšáku jeho sako a měl jste mu říci, že máte pro něj vzkaz: „Čekej, čekej!“

Do toho vstoupila Davidova žena Jana:

- To bylo nějak docela krátce před tím, než jsme se dali dohromady, vid' Ale už jsme se znali. Pamatuji si, že ses mě tak zvláště zeptal: „Čekám, čekám?“ A já řekla ano.

- Víte, dámy, teď nemám žádné sdělení, alebrž vidění. Vidím, že máte dopitou kávu, co kdybych vám, tedy nám všem nabídl sklenku bitterolu s proseccem, nebo naopak prosecca s bitterolem? Teď se mi můj nedávný sen jeví v jiném světle.

- Sen?

- Ano, zdálo se mi totiž, že jsem bloudící věčný Žid, Ahasver. Člověk nespokojený a hledající, a najednou jsem zjistil, že sice jsem bloudící a hledající, že čekám na světlo, a pak k tomu došlo. Bylo to nějak tak, jak říkáte vy, Dito. Takže, bylo to tak. Možná tomu doopravdy tak je, že člověk se musí někdy skoro doslova umrtvit, aby obživnul, čili se mu rozsvítilo. U mně tomu zřejmě tak bylo.

- Dita se zamyslí: - A mohlo by se to zobecnit?

- To by bylo moc jednoduché, asi ne. Pokud ano, tak v tom smyslu, že okamžiky prozření či osvětlení přicházejí v nečekaných chvílích, nečekaným způsobem, a ne vždy se žádoucím efektem. Záleží na tom, zda je dotyčný přijme. A myslím si, že se to týká především jedinců, ale může se to dotknout i skupin lidí. Což je tedy asi troufalé. Ale přece, kdybych zmínil evangelia, budu to raději parafrázovat, když dva nebo tři usilují o dobré, nebude jejich snaha marná.

- Jana se zamyslí: Ovšem najdi ty dva nebo tři, kterým ta dobrá snaha vydrží...

- Ha, nezklamalas mě, Jano! Jistá skepse je na místě. Ale také je třeba věřit, a ne jen tak imaginárně věřit, ale Konkrétnímu důvěřovat!

- Jo, s tím souhlasím.

-A já také, dodala Dita, a s pohledem na hodinky se omluvně a s velkými díky začala mít k odchodu.

- Milá Dito, nehodlám vás zdržovat, tedy nehodláme, i když asi by ještě bylo o čem prohodit slovo. Ale, soudím, že je čas řečené tak trochu produmat. Děkujeme za nečekanou návštěvu, pozdravení Josefovi a doufám, že to dnes nebylo naposledy. A mám pro vás vzkaz: „Nečekejte, nečekejte! A přijďte kdykoliv.“

A Dita se zamyslela: Zda to nečekejte se vztahuje jen na možnou další návštěvu, anebo by se mohlo vztáhnout i na další rozhodování. Nečekat, změnit... Ovšem je otázka, co? A to je také otázka.

Nedokončená

Mezi loukami a chvílemi i poli se vrací Josef s Rafaelou z výletu. Sestup z kopce údolím Habrového potoka byl náročný, nyní po rovině už jdou vedle sebe a hovoří, aniž se zadýchávají.

- Před chvílí ještě, Rafaelo, jsem si připadal jako lesák bludný, ale teď, když jsme už spolehlivě na cestě, ani jako lesák, natož bludný. Skoro jako střevlík.

- Aha, to je entomologická vsuvka...

- Správně. Střevlík, jasně, on i lesák je brouk, ale nejsem si jistý, zda má něco společného s lesem. Je to totiž takový škůdce skladištní. Ale bludný...? Narazil jsem totiž na jeho jméno a i obrázek, když jsem si tuhle něco hledal na netu o „Věčném Židovi“, a vyskočil na mě právě tento brouk.

???

- Ano, lesák bludný, protože jeho latinský název je *Ahasverus advena*. Čili Ahasver přichozí, či odněkud přichozí, cizinec. Proč, to už ale nevím. Možná to má naznačit, že do té mouky, kam klade vajíčka, nepatří, prostě se tam tak bludně vloudil.

- Nu, dobrá, já mám radši střevlíka. Ale střevlíci jsou draví. Nemáš hlad?

- Skoro, zastavíme se někde cestou? Nebo radši až doma.

- Zatím je tedy výlet nedokončený.

Pokračování asi po hodině a půl, po trochu časnější večeři:

- Jak jsi řekla nedokončený výlet, připomnělo mi to tzv. Nedokončenou symfonii od Franze Schuberta. Ona je opravdu nedokončená, napsal jen dvě věty, a třetí začal, ale nedokončil. Jako kdyby si před smrtí chtěl vynutit odklad. A získal ho. Ale pouze šest let. Bylo mu něco přes třicet, když zemřel...

- Získat odklad, to je jako v nějaké pohádce. Ale asi i v životě. A není vlastně ta určitá nedokončenost fajn? Nemít pořád hotovo, i s tím rizikem, že se konce člověk nedočká, to má něco do sebe, ne?

- Možná, že ano, protože dokud není hotovo, pořád se dá něco měnit a změnit. Myslím, že si toho ukázkově užil španělský, tedy přesněji katalánský architekt Antoni Gaudí s barcelonskou katedrálou Sváté Rodiny, tedy katedrálou Sagrada Familia. Dodnes není hotová. A myslím si, že dnešní stavitelé pochopili mistrovu ideu a také nepospíchají.

- Já vím. Zhlédli jsme ji spolu, pamatuješ, když jsme Barcelonou projížděli, ale tys tam tehdy před pár lety měl víc času, vid'?

- Ano, to torzo je nádherné a jaksí vzbuzuje touhu spatřit, až to bude hotové. Ale je to asi podobné jako se životem, kdy víš, že jednou bude hotovo, ale zatím, zatím se na to ještě moc netěšíš.

- Jak říká Dita, zase nálada historickofilosofická?

- No, dobrá, dobrá. Jen dodám, že něco zraje, něco stárne, na něčem se to nepozná, nicméně všechno se nějak mění. Nebo může? Podívej, dejme tomu hudba, je zapsaná notami, je takhle pořád stejná? No, takhle ano, ale dá se zahrát jinak, rychleji, pomaleji, důrazněji a třeba také veseleji či rozverněji. Samozřejmě s jistým ohledem na předepsané *allegro moderato* nebo *vivace*, že. A nebo třeba stavby, poté, co jako nové září, v průběhu času střechy porůstají mechem, omítky šednou, popřípadě začnou opadávat, avšak patina stárí může být krásná.

- Ale už předznamenává zánik...

- Ano, ale ten předznamenává změnu... Nikdy není zánik dokonalý, jak vyplývá i z našeho českého zá-nik, možná původně zanic, čili za nicem, což znamená, že se předpokládá, že za tím nicem něco je! Čili to, co je, to se mění... Anebo? Vzpomínám si na básnickou sbírku Antonína Přídala, která se jmenuje Sbohem, ale čemu? To je otázka. Ne na to, kam jdeme, to snad víme, ale odkud odcházíme, co to opouštíme?

- Víš, Josefe, na obě otázky spousta lidí bude hledat odpovědi i nadále. A zase narazíme na viděné, zažité, na to, čemu věříme, popřípadě komu důvěřujeme, že? Mně pak zase vytanulo v této souvislosti, co řekne kněz při mši po proměňování: „Tajemství víry“, což dříve říkal latinsky: „Mysterium fidei“. A po jeho dvojtečce lidé odpovídají: „Tvou smrt zvěstujeme, tvé vzkříšení vyznáváme a na tvůj příchod čekáme...“ atd. Tedy také opouštíme, ale čekáme...

- Ano, čekáme. Čekáme. A zatím... také se mi něco vybavuje, jak ve 451 stupních Fahrenheita Raye Bradburyho ke konci Montag uniká podél řeky a narazí na koleje, staré, zarostlé koleje. Počkej, počkej, najdu to... Kde toho Bradburyho máme... Už to mám: „*Tady byla stezka, ať už vedla kamkoliv. Tady byla jediná známá věc, magické kouzlo, které mohl ještě nějaký čas potřebovat, aby se ho dotýkal, cítil je pod nohama, zatímco se prodírá ostružiníkovými keři a jezery vůní, pocitů a dotyků, mezi šeptáním a šelestem padajícího listí.*“ Tak a vždycky, když dočtu až sem, si řeknu, že koleje vnímáme jako cestu, to ano, ale je zde také motiv čekání, že to hmatatelné někam vede, jako dvě přímky, které vedou k obzoru a tam se spojí. Jenže tyhle, ty zarostlé, vedou téměř nespatrieny, ale vedou, a cíl existuje, byť pořád není vidět, ale nejsme mateni perspektivou, že je na konci nějaký jeden bod, kde by se jako setkaly. Takhle v tom křoví spíš uvěříš, že se nespojí, ale pokračují... A na to čekáme, tak nějak.

- Určitá skrytost, tajemství, to k poznání patří. Člověk si je musí trochu vykoupit, nebo zasloužit, že? Anebo jde o náhlé osvětlení, inspiraci, zjevení?

- Ovšem s formulací je vždy problém, a narazil na to i pan Palomar ze stejnojmenného románu Itala Calvina: „*Pokaždé, když se kousnu do jazyka, musím myslet nejen na to, co se chystám říci, nebo neříci, ale na všechno to, co – jestliže to neřeknu nebo řeknu – bude pak řečeno, nebo neřečeno bud' mnou, nebo ostatními.*“ *Poté, co zformuloval tuto myšlenku, kousne se do jazyka a zmlkne.* Tak, připadám si, že jsem na tom podobně.

- Ale ty se do jazyka nedokážeš kousnout, že ne?

- Máš pravdu, mně to nějak nejde. Napadá mě totiž, že stačí zvednout oči od těch kolejí, od těch pomyslných přímek, zvednout oči vzhůru a najednou člověk začne vnímat prostor. V zapadajícím slunci vidím na pozadí Sluncem ozářených mraků poletovat vlaštovky, jiříčky nebo rorýse, a za mraky tuším prostor, který se začne otevírat, jakmile obloha počne temnět a objeví se první hvězda, druhá, třetí. Žádné přímky, žádná perspektiva, jen prostor. Nekonečno... Prostě perspektiva je klam. Ostatně si myslím, že hovořit o perspektivě jako příkladu možného pochopení nekonečna je trochu zavádějící. Protože vzdálená spojitost přímek v ohnisku naznačuje konečnost. Spíš mi přijde názornější vidět koleje mířící do zatáčky, a pak si lze položit otázku, co je za ní? Toto tajemství lépe vyjádří naši existenci zde. Tajemství nelze geometricky vyjádřit, lze je jen pochopit a věřit.

???

- Proč o tom mluvím? Víš, jak jsem se včera po obědě natáhnul, jako faraon, tj. zkřížil jsem si ruce na prsou, jen jsem v nich neměl ty „klacíky“, tak mě to napadlo. Sledoval jsem na hodinkách, jak běží vteřinová ručička a pak jsem zvedl pohled na jeřabinu za oknem. No, samozřejmě, musel jsem zaostřit. A v tom je zásadní můj poznatek: Záleží na umění zaostření! Tady a tam.

- Ovšem uvědomuješ si, že každé slovo, každý poznatek, naše zkušenost, dotváří zkušenosti Bradburyho, Calvina, i toho nějakého faraona s klacíky a vzniká tak jiná perspektiva, a skoro pak mám dojem, jako kdybychom všemu najednou rozuměli lépe. Právě teď. Ovšem takhle podobně to formuloval Jan Čep. A rozumíme všemu lépe?

- Právě. Já si například uvědomuji, že veškerá složitost je ve skutečnosti zcela jednoduchá. Tedy než mi ten záblesk jasnozření zase zakryje mrak. Například nyní mi napadá, že naše lidské uchopení tohoto světa viditelného a v podstatě i neviditelného má limity dané schopností vnímat Čas a Prostor. Čas se pokoušíme měřit na vteřiny, hodiny, roky staletí, tisíciletí, a přitom jsme si vědomi, že existuje jsoucno, bytí, ale na to žádný lidský metr neexistuje, podobně jako na Prostor. Aby byl trochu pochopitelný, lze použít perspektivu, ale na nekonečno to moc nestačí, že?

- Čili pořád jde o snahu nějak uchopit viděné, avšak zároveň jde o strach z tušeného? Strach z věčnosti?

....Zmíněný rozhovor pak může pokračovat dál a dál. Jako se ony koleje v dálce opravdu nedotknou, a pokračují za obzor, tak i hovory mohou pokračovat tam, kam odsud vidět nelze. Ovšem, jestli pokračují „na věčnosti“, to je otázka. Možná, že „Tam“ stačí jen radost z bytí? S Tvůrcem Všehomíra. A z pochopení?

Obsah
(pro lepší orientaci v jinak docela souvislém textu)

La Prospettiva.....	3
Na dohled od hradu.....	4
V márnici.....	6
Martin píše Štěpánovi.....	8
Keltové, lid, který si Hospodin nevyvolil.....	9
Dita zná Martina.....	13
Také má rád rozhovory.....	16
Opět v márnici.....	18
David sedí v ateliéru.....	20
Jinde a jindy, možná i trochu jinak.....	24
Úvaha o minulosti a budoucnosti.....	25
Dita nedostala úkol.....	26
Nedokončená.....	31

Známa Hamletova otázka: Být, či nebýt, to je, oč tu běží, naznačuje odpověď'. Ovšem která je ta správná? Správná odpověď, jsem přesvědčen, je být!

Děkuji všem čtenářům za trpělivost, a také mým blízkým, kteří mi byli inspirací a pomohli připomínkami nebo odbornými radami.

Citace jsou ze 451 stupňů Fahrenheita od Raye Bradburyho, překlad Jarmila Emmerová a Josef Škvorecký z roku 1970, a z románu Palomar z roku 1984 od Itala Calvina, překlad Jiří Pelán.

Jestli se vám knížka zalíbila, pošlete ji přátelům a kamarádům. Kdyby z ní chtěl někdo něco citovat, proč ne, ale prosím uvést autora.

A pak mi třeba také můžete napsat na dubenjsf@gmail.com.

Perspektiva

Josef Duben

Obálka J. D., ilustrace J. D.

Dopsáno na konci léta roku 2022

Náklad virtuální, tj. neomezený, vydání první

Jde o mou 15. knížku, přičemž 8 vyšlo papírově: Začnete Aprílem, O (ne)ctnostech, Zvíře polidšťuje, Zvíře má jiný čas, V půli cesty, 2113 Román(ek) z budoucnosti, Damani útočí? a Zvíře mluví tiše. Dalších 7 už tímto způsobem, a to: Za sto let a jeden den, Věřím v kočku a život věčný, Hoax o konci světa, Čekání na vítr, Vytržené listy, Byl večer a bylo jitro, den pátý a nyní... Perspektiva.